HOLLANDIA
cultuurhistorisch
onderzoek & archeologie

Archeologisch bureauonderzoek Purmersteenweg 42 te Purmerend, gemeente Purmerend (NH).

HOLLANDIA reeks 807

COLOFON

Hollandia reeks nr.	807
Titel:	Archeologisch bureauonderzoek Purmersteenweg 42 te Purmerend, gemeente Purmerend (NH)
Toponiem:	Purmerend Purmersteenweg 42
Gemeente:	Purmerend (NH)
Onderzoeksmeldingsnummer Archis:	4801075100
Hoekcoördinaten:	125.500/502.193 125.541/502.269 125.634/502.210 125.579/502.196
Auteurs:	D. F. Brands
Uitvoering:	Hollandia Archeologen
In opdracht van:	Gemeente Purmerend
Contactpersoon opdrachtgever:	Ivo Kielenstijn Purmersteenweg 42 1441 DM Purmerend
Wetenschappelijke leiding:	P. M. Floore
Illustraties:	D. F. Brands, tenzij anders vermeld
Definitieve versie:	maart 2020
Oplage:	6
ISSN:	1572-3151

© Hollandia archeologen, Zaandijk 2020

HOLLANDIA archeologen
Tuinstraat 27a
1544 RS Zaandijk
☎ 075 - 622 49 57
✉ info@archeologen.com

Inhoudsopgave

Samenvatting	7
1. Inleiding	9
2. Onderzoeksgebied	11
3. Beleid	13
4. Methode	15
5. Aardwetenschappelijke gegevens	17
6. Historische en archeologische gegevens	21
7. Gespecificeerde archeologische verwachting	27
8. Conclusie en advies	29
Literatuur	30
Bijlagen	31

Samenvatting

In maart 2020 heeft Hollandia Archeologen in opdracht van de gemeente Purmerend een archeologisch bureauonderzoek opgesteld voor een onderzoeksgebied aan de Purmersteenweg 42 in Purmerend, gemeente Purmerend (NH). De aanleiding voor het onderzoek is de bouw van een ondergrondse garage en het dempen van de vijver voor de herinrichting van het voorplein. Het onderzoeksgebied ligt binnen een dubbelbestemmingsgebied, deels in een gebied met een lage archeologische waarde en deels in een gebied met middelhoge archeologische waarde. Volgens het bestemmingsplan moet in dit gebied archeologische onderzoek plaatsvinden bij werken groter dan 500 m2 en die dieper reiken dan 50 cm onder maaiveld.

Het doel van onderhavig bureauonderzoek is om in een vroeg stadium van de ontwikkeling inzage te krijgen van de te verwachte archeologische waarden binnen het plangebied. Hiervoor zijn de relevante historische, archeologische en bodemkundige gegevens van het gebied in kaart gebracht.

Er is een lage verwachting op het aantreffen van archeologische resten uit het paleolithicum, neolithicum, de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Dit is vastgesteld op basis van reeds aangetroffen archeologische resten in de nabije omgeving en kaartmateriaal. Het onderzoeksgebied is pas vanaf begin 20ste eeuw bebouwd en er heeft voor die tijd ook geen bewoning plaatsgevonden. Wel ligt het onderzoekgebied deels in een gebied met een middelhoge trefkans waar de verwachting ligt van een middeleeuwse veenontginningsas. Dat zorgt voor een middelhoge trefkans op het aantreffen van archeologische sporen uit deze periode. Echter gaat het hier om het dempen van de vijver en is deze grond al verstoord, waardoor de trefkans op archeologische sporen ook hier laag is.

Advies
Het vooronderzoek heeft aangetoond dat de ondergrond van het onderzoeksgebied een lage verwachtingskans heeft op sporen van bebouwing. Geadviseerd wordt om in het onderzoeksgebied waar de ondergrondse parkeergarage wordt gebouwd een controleonderzoek uit te voeren door middel van een verkennend booronderzoek met boringen tot 6-7 meter.
Voor het dempen van de vijver in het onderzoeksgebied wordt geadviseerd om geen aanvullend archeologisch onderzoek uit te voeren. Dit is op basis van de lage verwachting op het aantreffen van archeologische sporen uit het paleolithicum tot en met de nieuwe tijd. Wij wijzen erop dat de bevoegde overheid op basis van dit rapport een selectiebesluit neemt. De mogelijkheid bestaat dat dit selectiebesluit afwijkt van het door ons opgestelde advies. Als er toch archeologische resten worden aangetroffen tijdens de bouw van de parkeergarage of het dempen van de vijver, dan geldt altijd de verplichting om dit te melden bij het bevoegd gezag, de gemeente Purmerend.

1. Inleiding

In maart 2020 heeft Hollandia Archeologen in opdracht van de gemeente Purmerend een archeologisch bureauonderzoek opgesteld voor een onderzoeksgebied aan de Purmersteenweg 42 in Purmerend, gemeente Purmerend (NH) (afb. 1). Momenteel bevind zich op het terrein het huidige stadhuis van Purmerend, het voorplein, een grote vijver en parkeerplaatsen. Er zijn voornemens om in het onderzoeksgebied (aan de voorzijde van het stadhuis) een ondergrondse parkeergarage te bouwen van ca. 10 meter onder het maaiveld, project Parkeergarage Stadhuis (afb. 2). Daarnaast zijn er plannen voor een herinrichting van het voorplein waarbij de grote vijver gedempt zal worden. Doel van dit archeologisch bureauonderzoek is het opstellen van een gespecificeerde, archeologische verwachting met behulp van informatie van bestaande bronnen over bekende of verwachte archeologische waarden rondom het onderzoeksgebied. Op basis daarvan wordt een advies geformuleerd waarop de gemeente Purmerend besluit over de eventueel te nemen vervolgstappen. In ARCHIS heeft het onderzoek het volgende onderzoeksmeldingsnummer toegekend gekregen: 4801075100.

Afbeelding 1: Uitsnede van de topografische kaart waarop Barsingerhorn is afgebeeld. De locatie van het onderzoeksgebied is rood gekleurd.

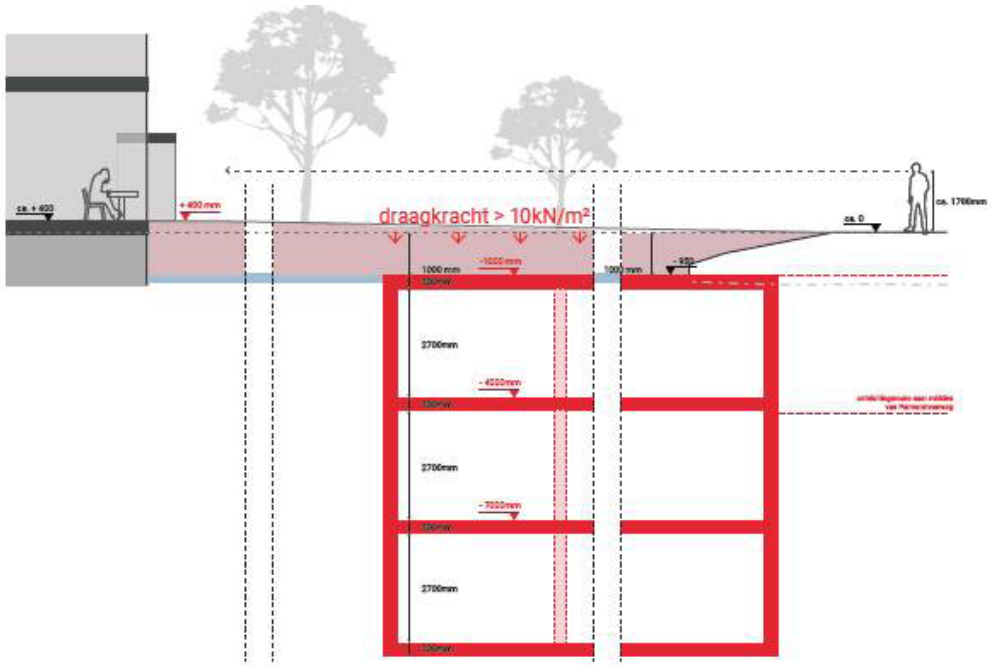

Afbeelding 2: Plannen voor de parkeergarage ondergronds. Bron: Eindrapport ruimtelijke inpassing parkeergarage Stadhuis Purmerend.

2. Onderzoeksgebied

De RD-coördinaten van het onderzoeksgebied zijn: 125.500/502.193, 125.541/502.269, 125.634/502.210 en 125.579/502.196. Er zijn voornemens om in het onderzoeksgebied (afb. 3) een ondergrondse parkeergarage te realiseren van ca. 10 meter onder het maaiveld, project Parkeergarage Stadhuis. Daarnaast zijn er plannen voor een herinrichting van het voorplein waarbij de grote vijver gedempt zal worden. Het onderzoeksgebied bestaat momenteel uit een parkeerplaats en een deel van het voorplein. De funderingen voor de ondergrondse garage zullen zeker 10 meter diep onder het maaiveld worden geplaatst. De oppervlakte van het huidige perceel is ca. 3600 m2. Het plangebied heeft een dubbelbestemming. Het noordelijkste deel van het onderzoeksgebied en de westelijke helft van de vijver vallen binnen de archeologische waarde. Volgens de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) is er voor het onderzoeksgebied een lage trefkans op het aantreffen van archeologische waarden.

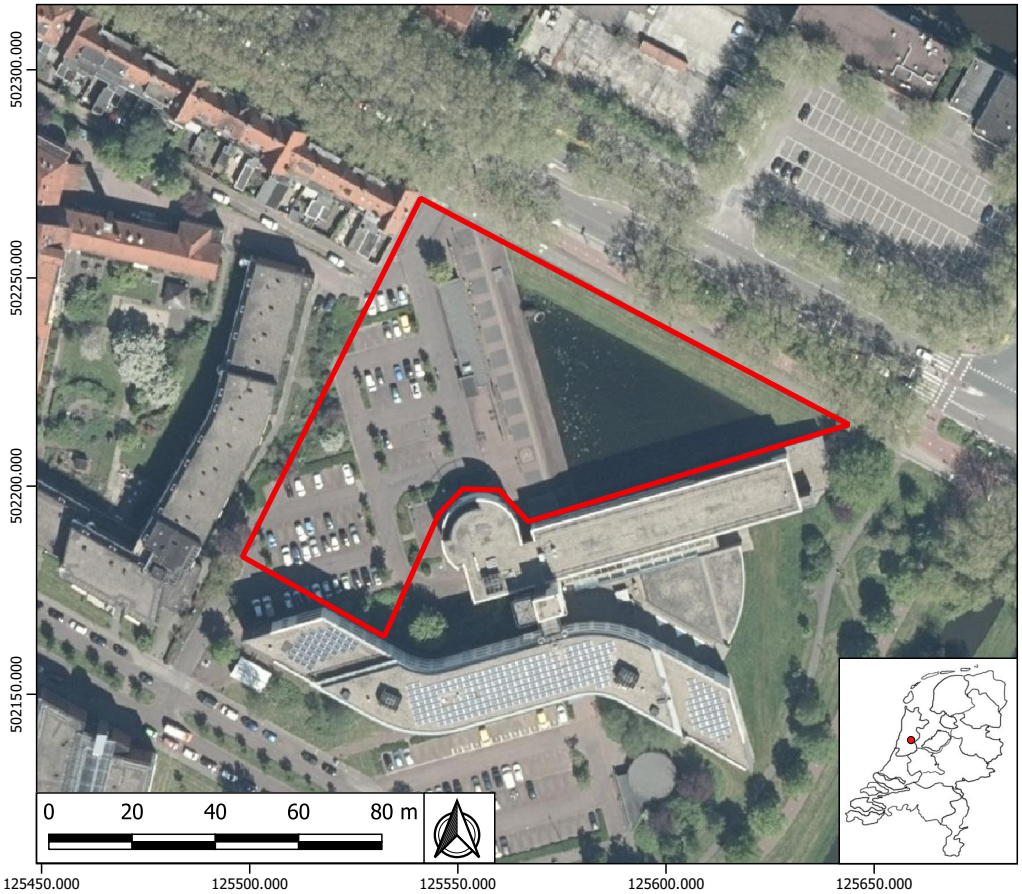

Afbeelding 3: Luchtfoto van Purmerend met daarbinnen de locatie van het plangebied (rood kader).

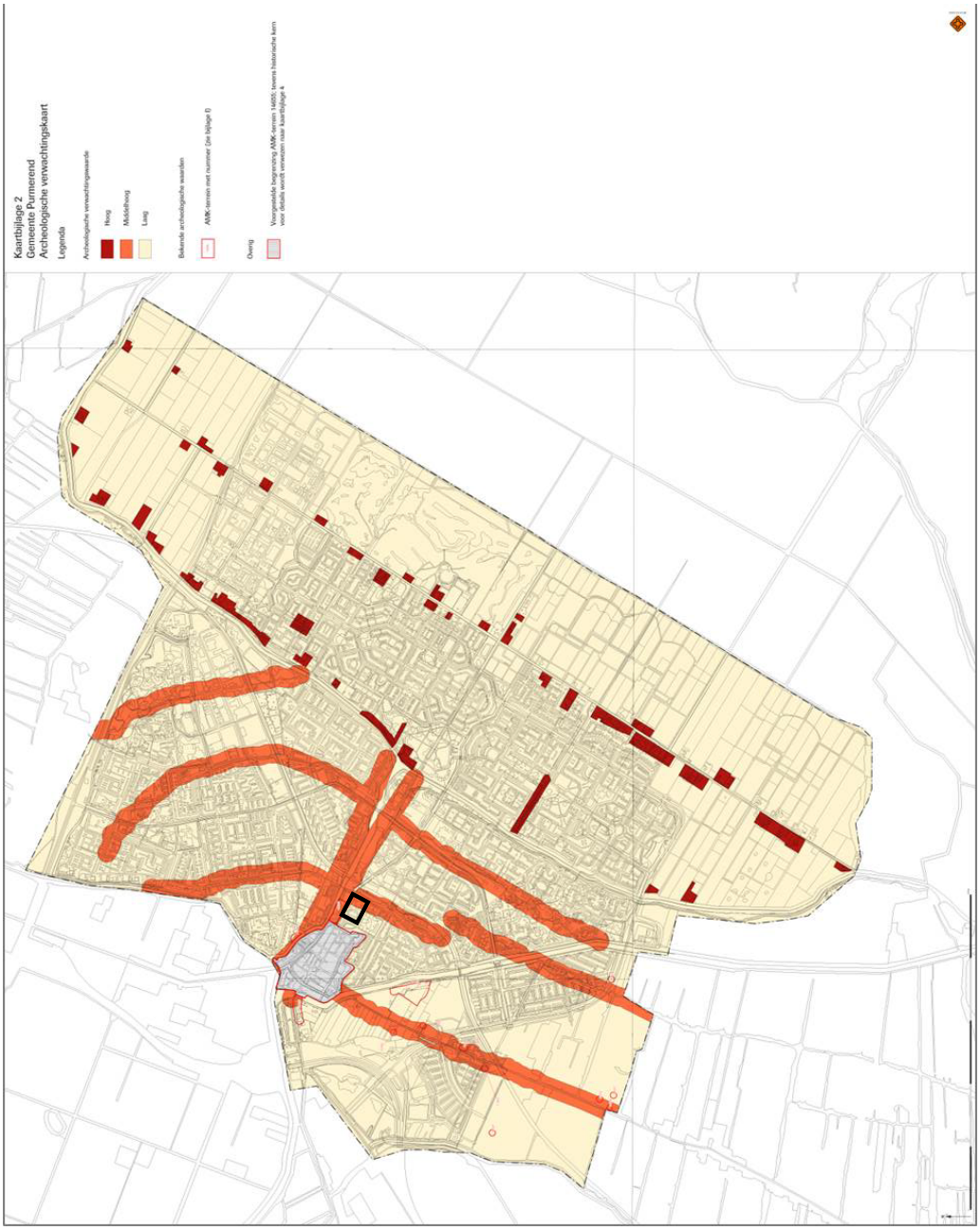

Afbeelding 4: Archeologische verwachtingskaart van Purmerend. Het onderzoeksgebied is aangegeven met een zwart kader. Hierin is zichtbaar dat het gebied valt binnen een lage archeologische waarde en een middelhoge verwachtingswaarde (de middeleeuwse veenontginningsassen, oranje van kleur). Bron: www.ruimtelijkeplannen.nl

3. Beleid

In de Wet op de archeologische monumentenzorg stellen Rijk en provincie dat in het ruimtelijk beleid zorgvuldig met het archeologische erfgoed moet worden omgegaan. Voor gebieden waar archeologische waarden voorkomen of waar reële verwachtingen bestaan dat ter plaatse archeologische waarden aanwezig zijn, dient voorafgaand aan bodemingrepen archeologisch onderzoek te worden uitgevoerd. De uitkomsten van het archeologisch onderzoek dienen vervolgens volwaardig in de belangenafweging te worden betrokken.

De gemeente Purmerend heeft in 2017 een eigen geactualiseerd archeologisch beleid opgesteld (archeologische beleids- en advieskaart, zie 'Nota Erfgoed beleid Purmerend 2017') en daar een archeologische verwachtingskaart bij vervaardigd. Dit beleid is een verlengde van het bestemmingsplan 'De Purmer 2016'. Op de archeologische verwachtingskaart worden zones aangegeven met verschillende verwachtingen: hoge, middelhoge of lage verwachting (afb. 4). De archeologische verwachtingskaart vormt de basis voor het opstellen van een beleidsadvieskaart, die vervolgens kan worden gebruikt voor de toetsing van ruimtelijke plannen op de mogelijke aanwezigheid van archeologische waarden. Het bestemmingsplan vormt het belangrijkste instrument voor de archeologische monumentenzorg. Voor gemeenten kunnen de door deskundigen opgestelde archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaarten als leidraad worden gebuikt voor zowel de planologische bescherming van archeologische waarden in het ruimtelijke plan als voor het vaststellen van het benodigde archeologisch onderzoek dat bij voorbereiding van ruimtelijke plannen moet plaatsvinden.

Ter plaatse van een lage archeologische verwachtingswaarde is er geen noodzaak om een verkennend archeologisch onderzoek uit te voeren voordat nieuwe bouwactiviteiten plaatsvinden. Ter plaatse van een hoge en middelhoge verwachtingswaarde dient bij grondwerkzaamheden eerst een verkennend archeologisch onderzoek te worden uitgevoerd door een hiertoe gecertificeerd bureau. In de gebieden met een hoge archeologische verwachting kunnen boerderijplaatsen en molengangen worden verwacht. De gebieden met een middelhoge verwachting zijn de uitlopers van de middeleeuwse ontginningsassen. Het overige gebied van de De Purmer heeft een lage verwachting.

Met het oog op de archeologische waarden moet bij bodemingrepen dieper dan 50 cm of boven een bepaalde oppervlakte (100 m² bij een hoge waarde; 500 m² bij een middelhoge waarde), archeologisch onderzoek plaatsvinden. Als er archeologische waarden kunnen worden verwacht, kunnen er technische maatregelen worden getroffen waardoor monumenten in de bodem kunnen worden behouden, er kan een opgraving worden uitgevoerd, of de bouwwerkzaamheden kunnen archeologisch begeleid worden.
Een aanlegvergunning mag alleen worden verleend indien door de uitvoering van werkzaamheden de aanwezige archeologische waarden niet onevenredig (kunnen) worden aangetast.
Alvorens te beslissen omtrent de aanvraag om een aanlegvergunning dient op basis van archeologisch onderzoek te zijn aangetoond dat geen onevenredige afbreuk wordt gedaan aan de archeologische waarden en welke voorwaarden hiervoor dienen te worden gesteld. (www.ruimtelijkeplannen.nl)

Het onderzoeksgebied ligt deels in een gebied met een middelhoge archeologische verwachting. Het betreft hier waarschijnlijk middeleeuwse veenontginningsassen. Dat betekent wan-

neer in dit gebied bodemingrepen dieper dan 50 cm worden uitgevoerd of een oppervlakte groter heeft dan 500 m2 archeologisch vervolgonderzoek geadviseerd wordt.

4. Methode

Het doel van een bureauonderzoek is om aan de hand van bestaande bronnen informatie te verzamelen over bekende of te verwachten archeologische waarden binnen een bepaald gebied. Dit omvat de aan- of afwezigheid, het karakter en de omvang, de datering, gaafheid en conservering en de relatieve kwaliteit van de archeologische waarden. Afhankelijk van de omvang van de werkzaamheden, de aard van de aanleiding tot het onderzoek en de vraagstelling (welke archeologische waarden kunnen binnen het plangebied verwacht worden? En in hoeverre zullen de graafwerkzaamheden deze archeologische resten bedreigen?) zullen aanvullende gegevens verzameld dienen te worden.

Het bureauonderzoek resulteert in een rapport met een gespecifieerd verwachtingsmodel. Op basis van dit verwachtingsmodel wordt een (selectie)advies gegeven. Het bevoegd gezag, in dit geval de gemeente Purmerend, kan hierop een (selectie)besluit maken ten aanzien van (eventueel) vervolgonderzoek. Tevens kan door middel van het bureauonderzoek in een vroeg stadium rekening worden gehouden in de planvorming met aanwezige archeologische waarden in de bodem. Bij een bureauonderzoek worden, indien voorhanden, bronnen geraadpleegd die informatie verschaffen over de geologie en archeologie van het betreffende gebied. Onder andere wordt gebruik gemaakt van:

1. Kaartmateriaal, zoals bodemkundige, geomorfologische, geologische en historische kaartgegevens, evenals beleidskaarten zoals gemeentelijke en provinciale verwachtingskaarten.

2. Gegevens omtrent eerder verricht onderzoek en vondstmeldingen in het gebied uit de database van het Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS) van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE).

3. Relevante geologische, historische en archeologische architectuur.

5. Aardwetenschappelijke gegevens

Genese van het landschap
Het landschap waarbinnen het onderzoeksgebied ligt, is gevormd in het holoceen. Dit is de huidige geologische periode, die begint na de laatste ijstijd (ca. 11.500 jaar geleden). Door het smelten van het landijs steeg de zeespiegel. Zo'n 6000 jaar geleden werd het huidige kustgebied gedomineerd door geulen, die zeewater voerden. Deze geulen zetten periodiek zand en klei af door getijdenwisselingen. Hierdoor ontstond een waddengebied met uitgestrekte wadplaten. Bovengenoemde afzettingen behoren binnen de Naaldwijkformatie tot het Wormer laagpakket (Brattinga 2017 en Berendsen 2000).

Ongeveer 5000 jaar geleden traden er veranderingen op in de zeestromingen van de Noordzee. Er werd meer zand aangevoerd en de eerste strandwallen ontstonden, in de vorm van langwerpige zandbanken die parallel aan de kust tot stormvloedhoogte werden opgeworpen. Op deze strandwallen ontstonden uiteindelijk duinen. Deze eerste duinen lagen echter niet op de plaats van de huidige duinen, maar meer naar het oosten. Doordat de zeespiegel minder snel ging stijgen en zand continue wrd aangevoerd, ontstonden er westelijk van de eerste duinenrij in de loop der tijd nieuwe strandwallen en duinen. Bij Bergen was er een open waterverbinding van de Noordzee met het land erachter. Deze verbinding wordt het Zeegat van Bergen genoemd. In die tijd bestond het landschap rond Bergen uit een stelsel van brede kreken, die onder invloed van de getijdenwerking, tot ver in West-Friesland actief waren. Circa 4000 jaar geleden begonnen het krekensysteem en het zeegat te verlanden. De grondwaterspiegel steeg en hierdoor verzoette het gebied en trad veenvorming op. Hierdoor ontstond vanaf het eind van het laat neolithicum in het onderzoeksgebied een uitgestrekt veenmoeras waarin bewoning niet of nauwelijks mogelijk was. Dit veen behoort binnen de Nieuwkoopformatie tot het Hollandveen laagpakket. Tot de middeleeuwen bleef het veen zich vormen (Brattinga 2017 en Berendsen 2000).

In de vroege middeleeuwen begon men met het ontginnen van het veengebied. De hoger gelegen veengebieden bleken geschikt voor bewoning, landbouw en veeeteelt. Tot 1200 na Christus is het veengebied rondom het onderzoeksgebied verder ontgonnen. Door de ontginning en inklinking van het veen werd een geleidelijke daling van het land in gang gezet. het gevolg hiervan was dat water een steeds grotere bedreiging vormde en het gebied vernatte. Tijdens stormen werden grote delen van het veen weggeslagen. Hierdoor ontstonden grote meren, zoals de Schermer, de Beemster en de Purmer. Oude ontginningssporen verspoelden hierdoor. Tegenwoordig is het Hollandveen binnen het onderzoeksgebied verdwenen en liggen de kwelderafzettingen van het Wormer laagpakket aan het oppervlak (Brattinga 2017 en Berendsen 2000).

Tegen het einde van de 13e eeuw bestond het veengebied van het Noordhollands Noorderkwartier uit een losse verzameling van bedijkte veeneilanden die in het westen werden beschermd door de Noordzeeduinen. Om zichzelf en de dorpen te beschermen ging men dijkringen aanleggen. Een dijkring was in principe een aaneenschakeling van verschillende kleine dijkjes tot een gesloten geheel. Zo waren ook Waterland en de Zaanstreek samen door een dergelijke dijkring omgeven. De verschillende veeneilanden waren van elkaar gescheiden door brede zeearmen en uitgestrekte meren (de Schermer-Purmer-Beemster-Wormer). De dijkringen van West-Friesland, de Zeevang en de Zaanstreek waren vermoedelijk al omstreeks 1250 aanwezig.

Geomorfologie en bodem
Op de geomorfologische kaart (afb. 5) is te zien dat het onderzoeksgebied valt binnen een niet gekarteerd vlak. Dat komt omdat het onderzoeksgebied valt binnen de bebouwde kern en daarom niet gekarteerd is. De omgeving bevat wel verschillende omschrijvingen. Het groene vlak rondom Purmerend is gekarteerd als een vlakte van zee- of meerbodemafzettingen (2M62). In het noorden en zuiden van Purmerend is een rode kleur gekarteerd als ontgonnen veenvlaktes (1M81ykd). Tot slot is in de omgeving nog een gele kleur zichtbaar op de geomorfologische kaart. Deze kleur is gekarteerd als storthopen met grind-, zand-, kleigaten of ijzerkuilen (3L91).

Volgens de bodemkaart (afb. 6) ligt het onderzoeksgebied tussen 2 typen gronden in. De blauwe kleur wordt gezien als weideveengronden op veenmosveen (pVc) en de groene kleur rondom Purmerend als kalkarme leek-/woudeerd gronden; klei, profielverloop 3, of 3 en 4, of 4 (pMn86C).

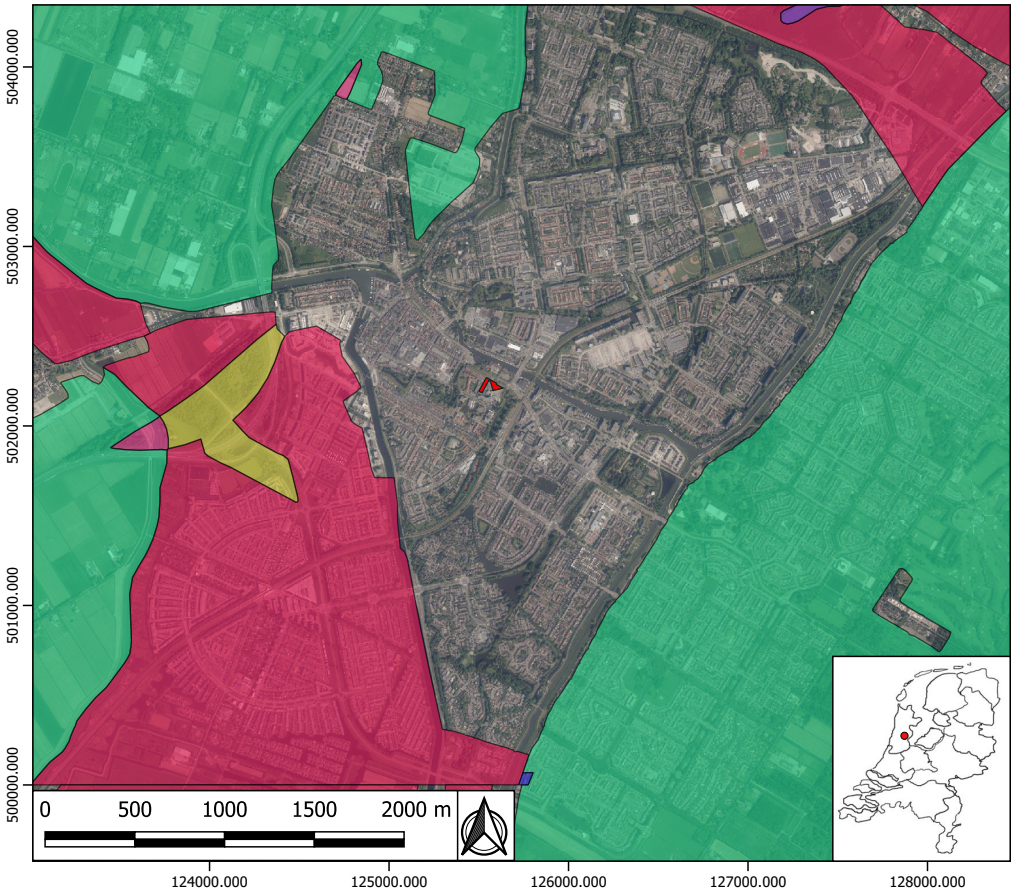

Afbeelding 5: Geormorfologische kaart van Purmerend en omgeving. Het onderzoeksgebied is aangegeven in het rood. Bron: Archis3.

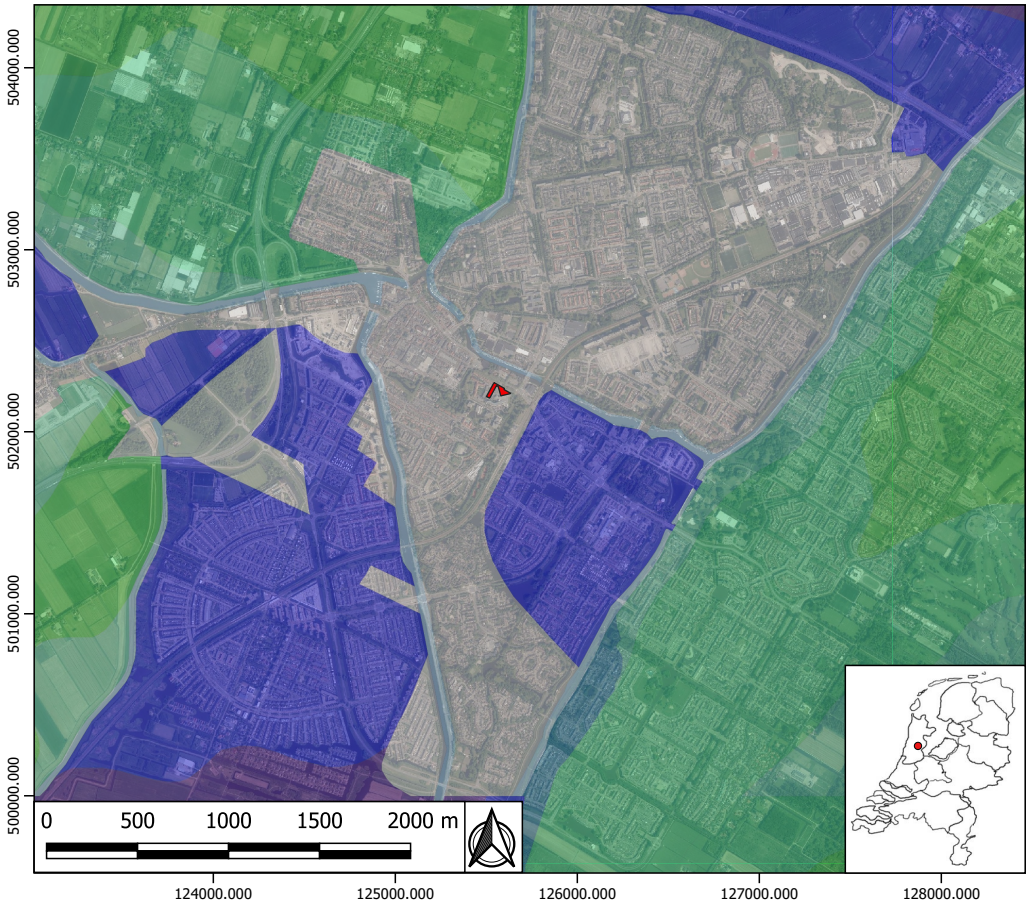

Afbeelding 6: Bodemkaart van Purmerend en omgeving. Het onderzoeksgebied is aangegeven in het rood. In de omgeving zijn 2 verschillende gronden gekarteerd; weideveengronden op veenmosveen (blauw) en kalkarme leek-/woudgronden (groen).

Afbeelding 7: Kaart van Purmerend door Jacob van Deventer uit ca. 1560. De locatie van het onderzoek is schematisch weergegeven in het rode kader. Kaart is niet op schaal, noorden is boven.

6. Historische en archeologische gegevens

Historische gegevens
Purmerend is gelegen op een knooppunt van verschillende doorgaande land- en waterverbindingen. Een van die verbindingen was de Where, de natuurlijke waterverbinding tussen de Beemster en de Purmer. Sommigen vermoeden dat Purmerend ontstaan is op een hoger gelegen deel waar men deze waterweg kon oversteken. Anderen stellen dat Purmerend zich ontwikkeld heeft vanuit een deel van een bestaand agrarisch ontginningsdorp, in dit geval het noordeinde van Purmerland. Deze as maakte deel uit van de verbinding tussen Amsterdam en Hoorn en loopt vanuit het zuiden in een rechte lijn, via de Gouw, Hoogstraat en Peperstraat door tot bij de Where en wordt aan de overkant van het water vervolgd. Vermoedelijk zorgde een veer voor het overzetten van reizigers en goederen. Een tweede verkeersas bestaat uit de huidige Neckerdijk, Padjedijk, Breedstraat en Dubbele buurt en maakte deel uit van de oost-west verbinding tussen Zuiderzee en Noordzee (Huurdeman 1975). Op de kruising tussen deze twee landverbindingen bevindt zich vandaag de Kaasmarkt. Tot op heden vormen de Kaasmarkt en de viersprong van wegen het topografische centrum van de oude stad. Nabij de Kaasmarkt zijn bewoningssporen aangetroffen uit de 12e en 13e eeuw (Schenk 2008).

In de naamgeving van enkele van deze straten, Padjedijk en Neckerdijk, wordt verwezen naar een dijk. Vermoedelijk was deze oost-west-as langs of op de grote dijkring gelegen die Waterland en de Zaanstreek omgordde en zoals boven eerder reeds aangehaald reeds in het midden van de 13e eeuw aanwezig was. Op de oudste vermelding van de naam Purmerend moeten we echter nog wachten tot 1342. In de loop van de 14e eeuw vond er een bewoningsverschuiving plaats van het platteland naar het centrum van Purmerend waarop het zich ontwikkeld als een vissers- en handelsnederzetting met een stedelijke kern en bijhorende elementen als een waag en handelsprivileges (Schenk 2008).

In 1355 splitst Purmerend zich af van de parochiekerk van Purmerland en krijgt het een eigen kapel. Pas een halve eeuw later, in 1410, werd het stadje gesticht door Graaf Willem VI, waarop zijn leenman, ene Willem Eggert, de heerlijke rechten over Purmerend en de toestemming om een kasteel te bouwen ontving. Aan de westkant van de toenmalige nederzetting werd het slot Purmersteijn opgetrokken, welke in 1413 klaar was. In de loop van de 16e-17e eeuw raakt het bouwwerk geleidelijk in verval waarop het in 1741 afgebroken werd (Huurdeman 1975). Enkel de straatnaam, Slotplein, verwijst vandaag nog naar het kasteel.

Purmerend verwerft de stadsrechten in het jaar 1434 en de middeleeuwse stad was in 1484 volgroeid. Rondom werd de nederzetting omgeven door een stadsgracht die aansloot op de Where en die op heden weerspiegeld wordt in de Gedempte Singelgracht, Westerstraat, Nieuwstraat, (verdwenen) Willem Eggertstraat en Kolkstraat. Op de kaart van Van Deventer (afb. 7) is deze middeleeuwse singel nog zichtbaar.

Tot het eind van de 16e eeuw was Purmerend niet uitvoerig versterkt en dus geen vestingstad, alhoewel er toch aanduidingen zijn dat er reeds omstreeks 1450 op zijn minst een lage ommuring moet geweest zijn (Schukking 1963). De bovengenoemde stadsgracht vormde vermoedelijk eveneens wel iets van bescherming en historisch onderzoek heeft uitgemaakt

dat de stad in 1515 over toegangspoorten beschikte. Hoewel er geen afbeeldingen van deze verdedigingswerken bestaan, kan worden aangenomen dat de stadswal vanaf de Where in het noorden, ongeveer langs de huidige Kanaalkade en Kanaalschans aansloot op de Amsterdamse poort, langs de Nieuwe Gracht naar de Koemarkt liep, om daar aan te sluiten op de Purmerpoort. Toch zal het tot 1573 duren vooraleer men de stad gaat uitbreiden en echt gaat voorzien van een verdedigingssysteem. Bij de Spaanse dreiging in dat jaar werd het besloten om de stad te versterken met aarden wal en brede gracht en muren en bolwerken. De verdere groei van de stad geschiedde in een aantal fases onder leiding van ene Diederick van Sonoy, een Kleefse edelman en militair bevelhebber binnen het Noorderkwartier. (Huurdeman 1975). Reeds in 1572 was de stad in het zuiden uitgebreid door indijking en in 1574 werd aan het noorden van de stad een gebiedsuitbreiding uitgevoerd. In het jaar 1614 volgde een derde uitleg, deze keer in westelijke richting. Hierbij werden gebieden rond het kasteel en de Neckerdijk ingedijkt. De laatste versterkingen werden aangelegd kort na 1642, als gevolg van de drooglegging van de Beemster waardoor de noordzijde van de stad zijn natuurlijke verdediging verloor. Het zal vervolgens pas tot het begin van de van de 20e eeuw duren vooraleer de eerste stadsuitbreiding buiten de 17e eeuwse stadswallen en grachtengordel plaatsvond.

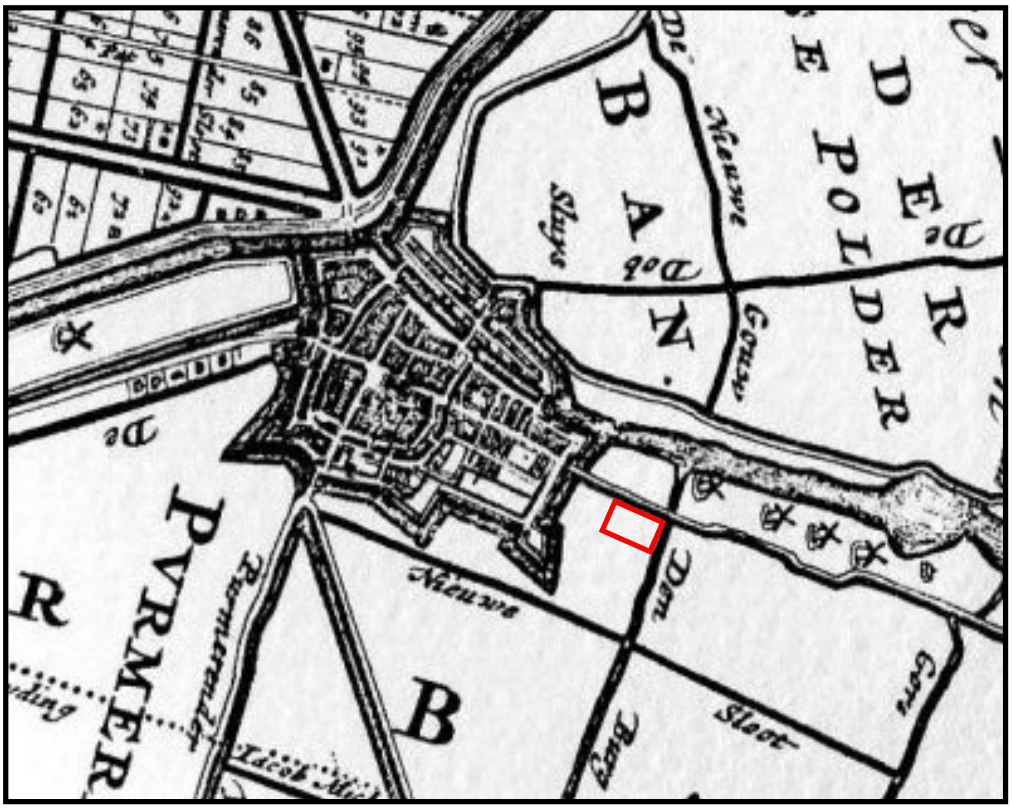

Afbeelding 8: Kaart van Dou, 1680, Purmerend-Centrum. Kaart is niet op school, noorden is boven. De locatie van het onderzoeksgebied is schematisch weergegeven in een rood kader.

Archeologische gegevens
Het onderzoeksgebied bevindt zich ten zuiden van de Purmersteenweg. De Purmersteenweg is vanouds één van de toegangswegen tot de stad Purmerend en een ontginningslint. Op de kaart van Jacob van Deventer (afb. 7) is te zien dat omstreeks 1560 het onderzoeksgebied onbebouwd is.
Rond 1680 lijkt dit ook het geval op de kaart van Dou (afb. 8). Hier is goed te zien dat de Purmersteenweg één van de belangrijkste wegen is die leidt tot binnen de stadsmuren van het ouder Purmerend. Op de kadastrale minuut van 1811-1832 is ook geen bebouwing op het perceel te zien (afb. 9). Tot 1939 is het onderzoeksgebied onbebouwd gebleven. Op 17 januari 1939 ging de eerste paal in de grond voor de bouw het toenmalige Stadsziekenhuis van Purmerend (afb. 10). In 1988 werd het Stadsziekenhuis buiten gebruik gesteld en heeft plaats gemaakt voor de bouw van het huidige Stadhuis in 1994.

In het verleden is er veel archeologisch onderzoek verricht in Purmerend, met name in de binnenstad maar ook in de omliggende gebieden.
In 2016 heeft Bureau voor Archeologie een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek uitgevoerd aan de Primulastraat, ten zuiden van het onderzoeksgebied. Uit de boringen die tijdens dit onderzoek zijn gezet is gebleken dat in dit gebied een pakket opgebracht zand op een deels veraarde veenlaag ligt. Het veen ligt weer op een laag klei (laagpakket van Wormer). Omdat het niveau van het veen zich op 1,30 m -mv en lager bevond is besloten hier geen vervolgonderzoek te laten plaatsvinden omdat de werkzaamheden tot 0,80 m -mv zouden plaatsvinden. Op het veraarde veen, wat een potentieel laatmiddeleeuws archeologisch niveau zou kunnen zijn, na zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen.
Ten oosten van het plangebied, aan de Purmerweg, heeft ADC Archeoprojecten in 2015 een bureauonderzoek uitgevoerd, onder meer voor de bouw van een uitvaartcentrum. Het onderzoek wees uit dat er geen aanwijzing waren voor de aanwezigheid van behoudenswaardige archeologische sporen. Hier heeft geen vervolgonderzoek plaatsgevonden.
Ander gerelateerd onderzoek is verricht ten noorden van het onderzoeksgebied. Kwinfra Milieu BV heeft in totaal 21 boringen in het gebied gezet. Op plekken waar de binnenhaven en houthaven wordt vermoed kwam ook daadwerkelijk veel zand en puin uit de boringen.
Ten noorden van het onderzoeksgebied, aan de noordelijke kant van de Purmersteenweg, heeft in de afgelopen jaren ook archeologisch onderzoek plaats gevonden. Hier ligt een gebied dat in de volksmond ook wel de Brantjesoever heet. Het is genoemd naar de familie Brantjes die op deze plek een houthandel had. De locatie was zeer geschikt voor houthandel omdat het hout over water kon worden aangevoerd. De houthandel die hier gevestigd was tot 1927 heeft de familie geen windeieren gelegd. Het werd een vooraanstaande familie, wat ook blijkt uit de bouw van stadsvilla's zoals villa Houtheuvel uit 1879, die naast het plangebied staat. In deze villa heeft de familie Brantjes zelf gewoond. Naast de witte villa Houtheuvel heeft ooit nog een ander houten huis gestaan. Dit zogenoemde "Noors huis", dat de familie Brantjes in Noorse stijl liet opbouwen, is in 1979 overgeplaatst naar het Zuiderzeemuseum.

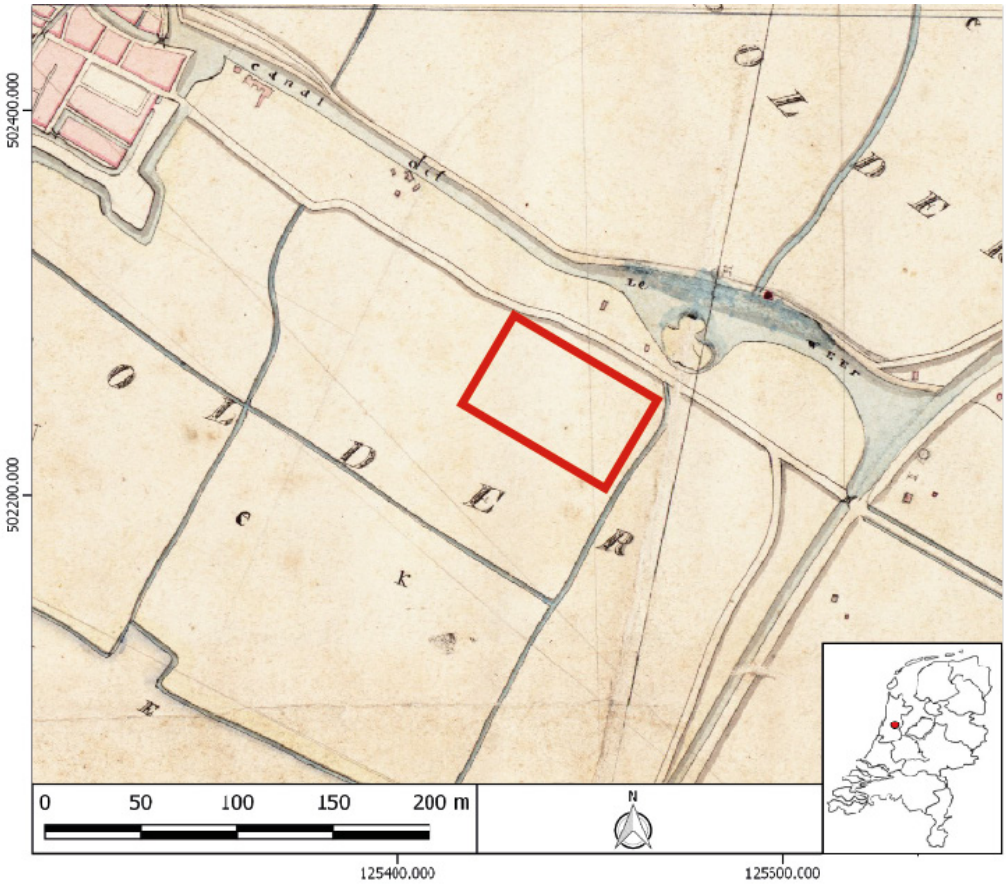

Afbeelding 9: Kadastrale minuutkaart 1811-1832. Het onderzoeksgebied is rood omkaderd

Afbeelding 10: De bouw van het Stadsziekenhuis in Purmerend, 1939. De eerste bebouwing op het perceel van het huidige onderzoeksgebied. Bron: Waterlands Archief.

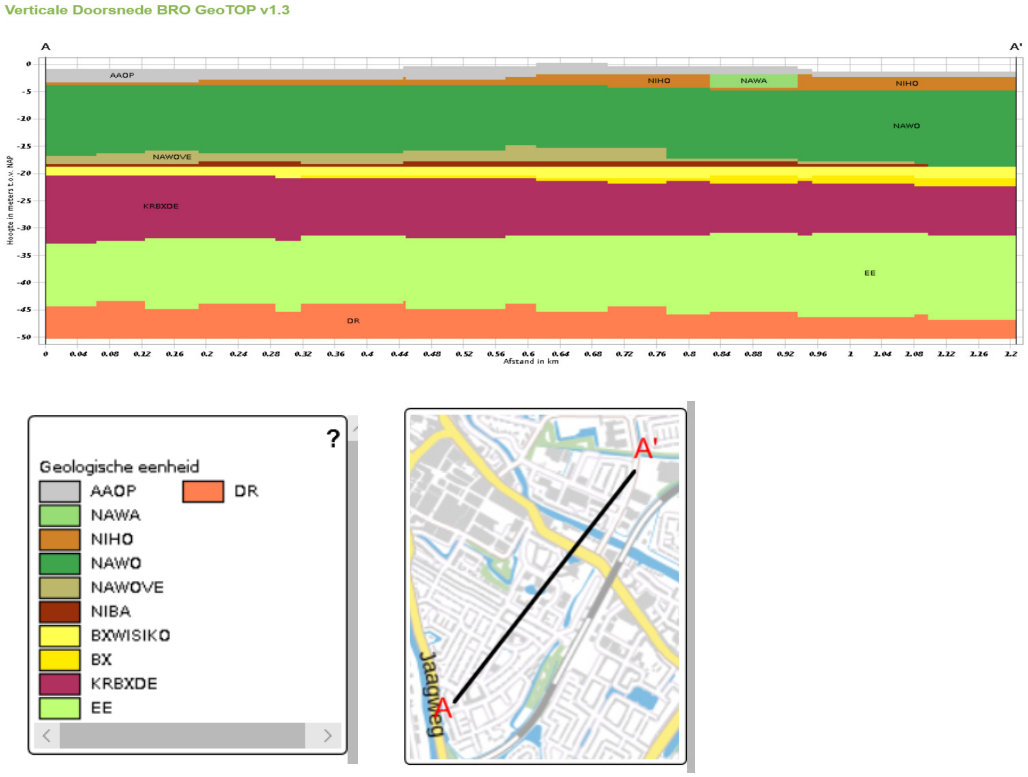

Afbeelding 11: Profiel Dinoloket, doorsnede bodem van het onderzoeksgebied (ca. 1 km in lengte).

7. Gespecificeerde archeologische verwachting

Periode	Verwachting	Diepte t.o.v. maaiveld	Te verwachte archeologische resten
Paleolithicum	Laag	Enkele tientallen meters	n.v.t
Neolithicum en bronstijd	Laag	n.v.t.	Nederzettingssporen, ploegsporen, cultuurlagen, greppels, kuilen, begravingen, grafheuvels, waterputten, aardewerk, natuursteen, gewei, benen voorwerpen en metalen voorwerpen.
IJzertijd tot en met vroege middeleeuwen	Laag	n.v.t.	n.v.t.
Late middeleeuwen	Middelhoog	Direct onder het maaiveld	Paalkuilen, wegdekken, karrensporen, funderingen, sluisjes, aardewerk, glas, leer, dierlijk bot, bouwmaterialen, veraarde veenlaag
Nieuwe tijd	Laag	n.v.t.	n.v.t.

Op basis van de aardwetenschappelijke, historische en archeologische gegevens kan voor het onderzoek de volgende archeologische verwachting worden opgesteld:

Het pleistocene dekzand (Formatie van Boxtel) ligt zeer waarschijnlijk onder de 18 m -NAP (profiel Dinoloket, afb. 11). De kans op het aantreffen van sporen uit het paleolithicum tijdens de graafwerkzaamheden in het onderzoeksgebied zijn daardoor laag ondanks de diepte van de parkeergarage. Sporen uit het neolithicum kunnen zich bevinden op de getijdeafzettingen van de Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Wormer. Omdat afzettingen uit dit pakket al bij eerder onderzoek in de omgeving van het onderzoeksgebied zijn aangetroffen bestaat er theoretisch de kans dat archeologische sporen uit deze periode aanwezig zijn. De verwachting voor het daadwerkelijk aantreffen ervan is desondanks laag.
Vanaf de bronstijd raakte het gebied steeds minder overstroomd door de zee en kwam een uitgestrekt veenmoeras tot ontwikkeling dat tot aan de vroege middeleeuwen stand hield. Het was erg nat en ongeschikt om op te wonen, waardoor de kans op het aantreffen van sporen uit de bronstijd tot en met vroege middeleeuwen is laag.
Vanaf de late middeleeuwen is men begonnen met het ontginnen van het veen. Sporen van deze ontginningen uit middeleeuwen kunnen aanwezig zijn, bijvoorbeeld in de vorm van veraarde veenlaag. De kans op aantreffen hiervan en van sporen uit de middeleeuwen in het algemeen is middelhoog, mede doordat het onderzoeksgebied langs een ontginningslint (de Purmersteenweg) ligt.
Over het algemeen is de kans op het aantreffen van archeologie uit de periode vóór de 19e eeuw erg klein doordat het perceel nog niet bebouwd was voor 1939 zoals historische kaarten aantonen.

8. Conclusie en advies

Voor het archeologisch bureauonderzoek aan de Purmersteenweg 42 te Purmerend, gemeente Purmerend (NH) zijn de relevante bodemkundige, historische en archeologische gegevens in kaart gebracht.

Volgens het bestemmingsplan 'Parkeergarage Stadhuis Purmerend' ligt het onderzoeksgebied in een gebied met een lage archeologische waarde. Het onderzoeksgebied ligt deels (de plannen voor het dempen van de vijver) in een gebied met een middelhoge archeologische waarde waar de verwachting ligt van een middeleeuwse veenontginningsas. Volgens het bestemmingsplan moet er archeologisch onderzoek plaatsvinden bij werken groter dan 500 m2 en die dieper reiken dan 50 cm onder maaiveld. Dit bureauonderzoek dient om met zekerheid vast te stellen of het plangebied binnen het gebied met hoge waarde valt.

Het totale plangebied heeft een oppervlakte van ca. 3600 m2 en de verwachting is dat de funderingen in ieder geval 50 cm onder het maaiveld worden geplaatst. Met zekerheid bij de funderingen van de ondergrondse parkeergarage.

De ondergrondse parkeergarage ligt in een gebied met een lage archeologische waarde. Echter gebeurd het niet vaak dat funderingen tot ca. 12 meter onder het maaiveld worden geplaatst, waardoor er een mogelijkheid ontstond dat het pleistocene dekzand bereikt zou worden. Toch zien we in afbeelding 12 dat het pleistocene dekzand (Formatie van Boxtel) zeer waarschijnlijk ligt op -18 meter NAP (profiel Dinoloket) en dus niet zal worden bereikt wanneer er tot 10 meter onder het maaiveld zal worden gegraven.

Het onderzoeksgebied is tot aan 1939 niet bebouwd/bewoond geweest. Dat zorgt voor een lage trefkans op het aantreffen van archeologische sporen uit het paleolithicum tot en met de vroege middeleeuwen. Echter ligt de vijver in een gebied met middelhoge archeologische verwachting, maar deze grond is al verstoord en dus zal er bij het dempen weinig kans zijn op het aantreffen van archeologische sporen.

Advies
Het vooronderzoek heeft aangetoond dat de ondergrond van het onderzoeksgebied een lage verwachtingskans heeft op sporen van bebouwing. Geadviseerd wordt om in het onderzoeksgebied waar de ondergrondse parkeergarage wordt gebouwd een controleonderzoek uit te voeren door middel van een verkennend booronderzoek met boringen tot 6-7 meter.
Voor het dempen van de vijver in het onderzoeksgebied wordt geadviseerd om geen aanvullend archeologisch onderzoek uit te voeren. Dit is op basis van de lage verwachting op het aantreffen van archeologische sporen uit het paleolithicum tot en met de nieuwe tijd. Wij wijzen erop dat de bevoegde overheid op basis van dit rapport een selectiebesluit neemt. De mogelijkheid bestaat dat dit selectiebesluit afwijkt van het door ons opgestelde advies. Als er toch archeologische resten worden aangetroffen tijdens de bouw van de parkeergarage of het dempen van de vijver, dan geldt altijd de verplichting om dit te melden bij het bevoegd gezag, de gemeente Purmerend.

Literatuur

Berendsen, H.J.A., 2000: *Landschappelijk Nederland,* Van Gorcum, Assen.

Brattinga, J.J., 2017: *Archeologisch bureauonderzoek Purmerend - Westerweg 35*, Hollandia reeks nummer 628, Zaandijk.

Brattinga, J.J., 2017: A*rcheologisch bureauonderzoek Purmerend - Purmersteenwe*g, Hollandia reeks nummer 583, Zaandijk.

Huurdeman, P., 1975: *De geschiedenis van Purmerend,* Purmerend.

Luitjes, M.E., 2017: *Archeologisch bureauonderzoek Purmerend - Koggenland 90*, Hollandia reeks nummer 793, Zaandijk.

Nijenhuis, V., 2010: *Purmerend een stad uit het veen 1000-1600*, Purmerend

Schenk, A., 2008: *Beleidsnota Archeologie in Purmerend*, Purmerend.

Websites

ARCHIS3

www.dinoloket.nl/ondergrondgegevens

www.kwaad.net/Purmerend-Geschiedenis

www.ruimtelijkeplannen.nl

www.waterlandsarchief.nl

Bijlagen

Inhoudsopgave

Bijlage 1: Archeologische perioden
Bijlage 2: Archeologische stappenplan

Bijlage 1: Archeologische perioden

Nieuwe tijd	C	1.850-heden	NIEUWE TIJD
Nieuwe tijd	B	1.650-1.850	
Nieuwe tijd	A	1.500-1.650	
Late-Middeleeuwen	B	1.250-1.500	MIDDELEEUWEN
Late-Middeleeuwen	A	1.050-1.250	
Vroege-Middeleeuwen	D	900-1.050	
	C	725-900	
	B	525-725	
	A	450-525	
Laat-Romeinse tijd	B	350-450	ROMEINSE TIJD
	A	270-350	
Miden-Romeinse tijd	B	150-270	
	A	70-150	
Vroeg-Romeinse tijd	B	25-70	
	A	12-25	
Late-IJzertijd		12 na Chr.-250 v. Chr.	IJZERTIJD
Midden-IJzertijd		500-250	
Vroege-IJzertijd		800-500	
Late-Bronstijd		1.100-800	BRONSTIJD
Midden-Bronstijd	B	1.500-1.100	
	A	1.800-1.500	
Vroege-Bronstijd		2.000-1.800	

Laat-Neolithicum	B	2.450-2.000	NEOLITHICUM
	A	2.850-2.450	
Midden-Neolithicum	B	3.400-2.850	
	A	4.200-3.400	
Vroeg-Neolithicum	B	4.900-4.200	
	A	5.300-4.900	
Laat-Mesolithicum		6.450-4.900	MESOLITHICUM
Midden-Mesolithicum		7.100-6.450	
Vroeg-Mesolithicum		8.800-7.100	
Laat-Paleolithicum	B	18.000-8.800	PALEOLITHICUM
	A	35.000-18.000	
Midden-Paleolithicum		300.000-35.000	
Vroeg-Paleolithicum		-300.000	

Bijlage 2: Archeologische stappenplan

In het "stappenplan archeologie" wordt aangegeven welk traject bij planvorming bewandeld moet worden als het gaat om het inpassen van archeologische waarden en verwachtingen. Het is van groot belang om in een zo vroeg mogelijk stadium van de planvorming rekening te houden met de archeologische waarden en verwachtingen en wel voordat men aanvangt met de globale invulling van een plangebied.

Het stappenplan gaat uit van een brede inventarisatie van wat er bekend is over de archeologische waarden. Op basis daarvan wordt zeer gericht ingezoomd op voor het plan(gebied) relevante archeologische informatie. Na iedere stap wordt beredeneerd gekozen voor meer diepgaand onderzoek op specifieke plekken, zodat uiteindelijk voldoende bekend is over aanwezige vindplaatsen om gemotiveerde afweging in het ruimtelijke-ordeningsproces te kunnen maken.

I. Bureauonderzoek
Het doel van bureauonderzoek is het verwerven van informatie - aan de hand van bestaande bronnen - over bekende of verwachte archeologische waarden binnen of relevant voor het plangebied. Daarnaast moet het bureauonderzoek inzicht bieden in eventueel benodigd inventariserend onderzoek (stap II, zie onder). Een bureauonderzoek bestaat uit een archief- en literatuuronderzoek van archeologische en bodemkundige gegevens die bij RCE, provincie, gemeente en/of andere instanties (b.v. universiteiten, musea) bekend zijn over het betreffende gebied. Het Bureauonderzoek dient de volgende aspecten te behandelen:

* aangeven wat de aanleiding is voor het bureauonderzoek en om welk gebied het gaat. Dit in verband met het bepalen van het onderzoekskader;
* beschrijven van het huidige gebruik van de locatie op basis van beschikbare relevante gegevens;
* beschrijven van het historische grondgebruik of de historische ontwikkeling van het gebied op basis van geofysische, fysische en historisch geografische gegevens
    - o een korte impressie over de onstaansgeschiedenis van het landschap
    - o een impressie van de bewoningsgeschiedenis;
* beschrijven bekende archeologische waarden
    - o archeologisch waardevolle terreinen zoals deze zijn opgenomen in het Centraal Monumenten Archief (CMA) van de RCE. Dezelfde terreinen zijn tevens opgenomen op de Archeologische Monumentenkaarten (AMK) van de provincies. Archeologisch waardevolle terreinen genieten wettelijke bescherming (ex artikel 3 en 6 van de Monumentenwet) of dienen een planologische escherming te krijgen binnen het bestemmingsplan;
    - o archeologische vindplaatsen zoals deze in het Centraal Archeologisch Archief (CAA) van de RCE aanwezig zijn. Clustering van vindplaatsen kan wijzen op de aanwezigheid van bewonings-sporen uit het verleden;
* beschrijven van de archeologische verwachtingen en opstellen van een gespecificeerd en onderbouwd verwachtingsmodel van de verwachte archeologische waarden:
    - o aan de hand van de door de RCE ontwikkelde Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden. Gebieden met een hoge of middelhoge archeologische verwachtingswaarde of trefkans komen in ieder geval voor een nader archeologisch

onderzoek in aanmerking;
o aan de hand van een meer gedetailleerde provinciale c.q. gemeentelijke verwachtingskaart;
* rapportage met daarin advisering ten behoeve van het vervolgtraject gerelateerd aan de verschillende stadia van het planvormingsproces.

II. Inventariserend veldonderzoek (IVO)
Het doel van het inventariserend veldonderzoek is het zeer gericht aanvullen en toetsen van de uitkomsten van het bureauonderzoek. Stapsgewijs wordt bekeken óf er archeologische waarden aanwezig zijn en zo ja, wat dan de aard, karakter, omvang, datering, gaafheid, conservering en relatieve kwaliteit is. Ten behoeve van een IVO dient een Programma van Eisen (PvE) opgesteld te worden. In principe wordt het IVO uitgevoerd op basis van een Plan van Aanpak (PvA).
Het onderzoek kan bestaan uit de volgende methoden:

* non-destructieve methoden: geofysische methoden ;
* weinig destructieve methoden: oppervlaktekartering, booronderzoek, sondering (putjes van maximaal een vierkante meter);
* destructieve methoden: proefsleuven.

Welke methoden (kunnen) worden ingezet hangt af van de locatie en vraagstelling. De onderbouwing voor de in te zetten methoden is in het bureauonderzoek gegeven. Een inventariserend veldonderzoek moet leiden tot een waardering en een archeologisch inhoudelijk selectieadvies.

Nadere toelichting onderzoeksmethoden: 1 en 2: Bij non-destructieve methoden moet men denken aan elektrische, magnetische en elektromagnetische methoden, eventueel in combinatie met remote sensing technieken.

Bij weinig destructieve methoden gaat het om oppervlaktekartering en booronderzoek. Dit houdt in dat het plangebied wordt gekarteerd door middel van het “belopen” van akkers en weilanden, waarbij gezocht wordt naar aanwijzingen voor de aanwezigheid van archeologische waarden. Daarnaast wordt door middel van boringen onderzocht hoe het staat met de bodemopbouw, en of er archeologische lagen of indicatoren te onderscheiden zijn. De aangetroffen vindplaatsen kunnen vervolgens nader bekeken worden met een meer diepgaand booronderzoek . Dit levert nadere informatie over de omvang en waardering op. Soms is het nodig om in dit stadium proefputjes te graven. Een proefsleuvenonderzoek wordt uitgevoerd indien uit de minder destructieve onderzoeksmethoden is gebleken dat er in een plangebied waardevolle archeologische vindplaatsen aanwezig zijn. Door middel van het graven van een aantal proefsleuven kunnen de exacte begrenzing, de datering en de graad van conservering van een vindplaats worden onderzocht. Uit het proefsleuvenonderzoek moet blijken of een vindplaats behoudenswaardig of zelfs beschermenswaardig is. Is dit het geval, dan zal bekeken moeten worden of de vindplaats ingepast kan worden in het plan. Het rijks- en ook het provinciaal archeologiebeleid gaat in eerste instantie uit van behoud van het bodemarchief in situ (ter plekke in de bodem).

Eventueel: III. Opgraven ofwel archeologisch vervolgonderzoek
Indien het niet mogelijk is een 'behoudenswaardige of beschermenswaardige' vindplaats in situ te bewaren, zal het hier aanwezige bodemarchief voor het nageslacht bewaard dienen te worden door middel van een vlakdekkend onderzoek. Alleen dan is deze stap (stap III) noodzakelijk.

Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)